

др Млађан Цуњак

Неке цртице из прошлости манастира Орешковице

Горњачка клисура са кањоном реке Решковице (Орешковице) представља веома значајну гоестратегијску тачку на Балкану. Поменута клисура са оближњим кањонима пружала је одређену безбедност, са једне стране, док је са друге стране, омогућавала доста погодне услове за живот, а у комуникацијском смислу представља једну од значајних веза са унутрашњошћу. Сасвим је сигурно да је Горњачка клисура служила још у праисторији као једна од битних веза између истока и запада. Отуда је и оправдано што је она била насељена још у првим периодима људских настањивања. Њене врлети и окапине чиниле су изузетну погодност за лов, једну од основних грана занимања тадашњег становништва. У том контексту потребно је рећи да је Горњачка клисура била веома примамљива не само у праисторији, већ и у средњем веку, за монахе Синаите који су током XIV века преплавили ове северне крајеве Србије.

О присуству монаха Синаита говоре нам бројни остаци цркава и трагови њиховог (монаха) живљења у појединим пећинама или окапинама, као што су: пећина код манастира Горњака, где се подвизавао Григорије Синаит, затим испосница код манастира Благовештења, у којој се подвизавало више монаха, као и пећина у сливу реке Решковице, у коју се пре десетак година настанио монах Душан, такође са Синаја. Да ли се неко од поменутих монаха подвизавао и у манастиру Орешковици, на основу досадашњих сазнања, тешко се може било шта одређеније рећи, али је сасвим сигурно да се остаци манастира налазе на мањем, вештачки направљеном платоу испод “Моминог камена”, на десној обали истоимене реке, на граници атара села Ждрела и Бистрице. Темелји манастирске цркве као и сами конаци обрасли су ситногоричком шумом. Са северне и јужне стране манастир је био заштићен високим стенама у којима се налазе занимљиве пећине, које су монасима пружале изузетне погодности за подвизавање.

Висина очуваних зидова темеља цркве је различита, зависно од конфигурације терена. Зидови су рађени од ломљеног камена, само су углови, допрозорници и довратници рађени од лепо тесаних камених блокова. Црква је триконхалне основе, са издуженом источном апсидом и мањим бочним конхама, које су са обе стране полукружне. Наос цркве је правоугаоног облика за разлику од припрате која је правоугаоне основе. Испред унутрашње припрате, са западне стране, налази се спољна припрата полигоналне основе. Дебљина зидова креће се од 90 до 100 цм. Олтарски простор одвојен је од наоса са два пиластра, слична ситуација је и са простором наоса, који је одвојен од припрате такође са два пиластра. Поменути пиластри наводе на закључак да је црква имала куполу која свакако није била висока. На овакву констатацију упућује диспропорција очуваних темеља, што иницира закључак да је црква била у складу са осталим црквама подигнутим у овом стилу крајем XIV или почетком XV века, међу којима ваља истаћи цркву манастира Благовештења, Малу цркву у Горњачкој клисури као и цркву Брадачу у непосредној близини.¹ Патос у цркви био је од опека различитих величина. До оваквог сазнања дошли смо на основу причања оца Душана и сестре Мирославе Радовић, који су откривајући темеље у припрати цркве наишли на патос од опека. Према причању истих, црква је била малтерисана и живописана, јер су током копања наилазили на фрагменте живописа. У северном делу припрате наишли су на гроб који је био оријентисан у правцу запад-исток, а покојнику сахрањеном у њему руке су биле прекрштене у висини груди. Потребно је, међутим, истаћи да гроб није истраживан у присуству стручних лица, јер у том случају не би били уништени бројни детаљи који су били драгоцени за његово датирање и разјашњење његове појаве у самој припрати.

С обзиром да темељи цркве нису у археолошком нити архитектонском смислу истраживани, тако да је за сада тешко говорити о неким архитектонским карактеристикама које би биле веома драгоцене у одређивању њеног временског детерминисања,

¹ Ђ. Бошковић, *Средњовековни споменици североисточне Србије, Старинар I*, Београд 1950, 189-194; М. Цуњак, *Прилог проучавања манастира Горњака*, Богословље I, Београд 1987, 19-36; Исти, *Манастир Благовештење у Горњачкој клисури*, Археолошки преглед, Љубљана 1987; М. Цуњак – С. Вукашиновић, *Српски православни манастир Брадача*, Пожаревац 1995, 1-54

сматрамо неопходним да се осврнемо на сачуване историјске изворе и њихову интерпретацију.

Први помен места Орешковица (Oreskofcse) везан је за 1565. годину, и у том помињању се каже да село Орешковица има 13 домова.² Овога пута потребно је нагласити да поменути запис не помиње постојање манастира, већ села, што ни у ком случају не искључује постојање и самог манастира. Запис помиње име села са бројем кућа ради наплате пореза (испенце). Из овога се јасно види да је постојало село Орешковица, али је тешко било шта рећи о његовој локацији, поготово што на овом простору нису вршена реконгносцирања нити археолошко-историјска истраживања. У том смислу пажњу привлачи простор југо-западно од манастира Орешковице, који је у конфигуративном смислу веома погодан за настанак насеља, што практично значи да би на том простору требало и очекивати трагове старог насеља. Изречену констатацију вероватно ће потврдити будућа истраживања.

Запис из 1585. године засигурно потврђује постојање манастира. Садржина записа упућује на закључак да је у том периоду манастир претрпео извесна разарања, то уствари говори о одређеној старости манастира. Поред наведеног, поменути запис помиње Сергија, архимандрита манастира Орешковице, за чије је време манастир преживљавао разне недаће. Архимандрит Сергије, с обзиром да се није могао одупрети поменутима недаћама, преко јеромонаха Јаћима упутио је руском цару грамату са молбом да му дозволи скупљање прилога за обнову манастира. У грамати се наглашава "да је црква срушена од старости и да помошчи ни одкуд не имају".³

У рукописном минеју манастира Раванице (Врдника) налази се запис који каже да је ова књига написана 1588. године, трећег дана месеца октобра у манастиру Орешковици, у храму Свете Тројице, а за време игумановања јеромонаха Јоакима.⁴ У другом запису, који се такође налази на минеју манастира Раванице (Врдника), који није поуздано датиран – једни га датирају у 1588. годину, а други у

² Д. Поповић, *Белешке о Србији у XVI у Зборнику Шумадије у прошлости и садашњости*, сеп. от. 5

³ Споменик XXXIX, 1903, 36; М. Пурковић, *Виминацијуми Браничево*, Браничевски весник II, Пожаревац 1934, 20-21; Исти, *Историја Браничевске епархије*, Браничевски весник VII, Пожаревац 1939, 126

⁴ Љ. Стојановић, *Стари Српски записи и натписи I*, Београд 1902, 802

1698. годину – јасно стоји да је књига преписана у манастиру Орешковици за време игумана Јова и да ју је преписао један од монаха манастира Орешковице.⁵

Други запис, датиран у 1601. годину, бележи како је у манастиру Орешковици преписан mineј за новембар месец и да је његов игуман тада био јеромонах Јевстратије.⁶

Године 1607. у манастиру Орешковици преписан је mineј за месец јули. Сачувани запис помиње да је књига преписана за време игумана јеромонаха Стефана, који је назван Јоаким.⁷ Из овога се јасно види да је игуман Стефан у међувремену примио велику схиму и да је променио име. Можда се поменути игуман, из жеље да се посвети што узвишенијем начину живљења, повремено подвизавао у једној од оближњих пећина. Више детаља у том правцу моћи ће се дати после проведених истраживања оближњих пећина и окапина. Године 1613. у манастиру Орешковици преписан је Октоих по налогу тадашњег игумана јеромонаха Јоакима. Из записа се може закључити да је Октоих преписао “многогрешни монах Никанор”.⁸

Запис из 1677. године бележи како је, поменуте године, у манастир дошао на коначење турски спахија и да су му калуђери приредили вечеру. У току вечере дошло је изненада до невремена, тј. до јаке грмљавине, “муње су севале а громови трескали”. Запис даље бележи да се турчин уплашио и скочивши са вечере почео да се клања Мухамеду, док су се остали крстили.⁹

Наведени записи иницирају претпоставку да је у манастиру од 1588. па све до 1677. године била развијена књижевна делатност, тј. да је манастир Орешковица имао значајну улогу у развијању и чувању средњовековне писмености. Поред наведеног, поменути натписи помињу и честа рушења и обнављања не само манастира Орешковице већ и других црквених грађевина. У периоду после 1677. године нисмо наишли на помен овог манастира, што би

⁵ Љ. Стојановић, *Наведено дело*, 804

⁶ *Ibid*, IV, 6488

⁷ *Ibid*, I, 1006

⁸ *Ibid*.

⁹ *Ibid*, I, 1736

практично значило да је манастир непосредно после 1677. године заустео.

Из до сада реченог не може се тачно сагледати прави ктитор манастира Орешковице, као ни време њеног настанка. Поједини истраживачи, међу којима се истиче Димитрије Руварац, тврде да је манастир Орешковица задужбина кнеза Лазара.¹⁰ Тврђу Д. Руварца у новије време преузео је и В. Марковић.¹¹ Сем изнете констатације не даје никакве аргументе. Други сматрају да црква манастира Орешковице припада посткосовском периоду, и њено настајање доводе у везу са настанком осталих црквених грађевина у Горњачкој клисури. Резимирајући све до сада речено о манастиру Орешковици може се претпоставити да је манастир Орешковица подигнут у периоду владавине деспота Стефана Лазаревића и да је њен ктитор био један од монаха са Синаја. На овакав закључак упућује основа цркве, њена величина и скромна архитектонска пластика. Све то говори да је ктитор овог манастира била особа која је живела веома скромним животом. На такву једну констатацију упућује и сама чињеница да је црква била посвећена Светој Тројици, чији су поборници били монаси са Синаја, код нас познатији као монаси синаити, од којих су међу нама познати св. Ромило, Григорије, преподобни Мартирије и Зосим, као и многи други.

Резиме

Остаци манастира Орешковице налазе се на граници села Ждрело и Бистрица, у подножју Моминог камена, на десној обали истоимене реке. Црква је посвећена Светој Тројици, а саградио ју је један од монаха-синаита, у време владавине кнеза Лазара. Основа цркве је триконхосна, са наосом, куполом и припратом, пред којом је касније дозидан полигонални нартекс. Све три апсиде су

¹⁰ Д. Руварац, *О кнезу Лазару*, Нови Сад 1887, 201

¹¹

полукружне са обе стране. Остаци зидова су висине од око једног метра. Зид је саграђен од дробљеног камена помоћу финог кречног малтера.

На северној страни налазе се остаци зида, који је у исто време и основа манастирског конака. На неколико метара северо-источно од цркве налази се још један црквени зид.

Први писани помен манастира датира се у 1583. годину, а у вези је са архимандритом Сергијем, који је лично испратио у Русију јеромонаха Јоакима са циљем скупљања прилога за изградњу новог манастира. Један запис из 1588. године потврђује да је манастирска црква била посвећена Пресветој Богородици и да је игуман манастира био Јов, по чијој је заповести преписан Минеј. Неколико записа из 17-ог века саопштавају да су се у манастиру преписивале богослужбене књиге.

Када је тачно манастир запустео, за сада је тешко рећи. Постоји међутим претпоставка да је манастир запустео у време једног од турских налета крајем 17-ог века.

Summary

Dr. Mladjan Cunjak

NOTES ON THE HISTORY OF THE MONASTERY OF ORESKOVICA

The remains of the church Reskovica are located on the border of the villages Zdrelo and Bistrica, in the foothill of the "Momin kamen" on the right bank of the samename river. The church was dedicated to the Holy Trinity, and it was founded by one of the monks Sinaites in the period of princ Lazar's rule. The building's base is with three apses, with a naos, a dome and a parvis in front of which was later built a polygonal narthex. All three apses are semicircular on both sides. The height of the remaining walls is around 1 meter. The walls were built of crushed stone in fine lime mortar.

On north side there are the remains of the supporting wall which is at the same time the foundation of the monastery shelter. A couple of meters northeast from the church there is another church well.

The written inscriptions relating to the monastery are connected to the year 1583 and bound to the archimandrite Sergius, who himself sent to Russia the monk Joakim with the aim to collect donations for building a new monastery. One inscription from 1588 says that the monastery church was dedicated to the Holy Mother of God (Presveta Bogorodica) and that there was a prior Jobb in the monastery, by whose order Mineion was rewritten. A couple of inscriptions from the 17th century mention that the religious service books were rewritten in the monastery.

It can not be specified when exactly the monastery was deserted, but it can be assumed that it was deserted in one of the attacks of the Turks in the late 17th century.